

Objavljivanjem ovog zbornika dotaknuta su određena političkogeografska i demografska pitanja Hrvatske koja do sada nisu dovoljno obrađivana, te je u tome njegova velika važnost. On doduše tek djelomice objašnjava navedenu problematiku, ali zasigurno daje poticaj daljnjem znanstvenom radu koji bi morao dublje i obuhvatnije obraditi problem odnosa Hrvata i Srba i temeljna demografska pitanja Hrvatske.

Davor Kapac

BOGO GRAFENAUER, Jugoslavenske medrepubličke in zunanje meje: »Administrativne« ali zgodovinsko zrasle? »Glasnik« Slovenske matice 1—2, Ljubljana 1991.

Jedno od najosjetljivijih poglavlja u povijesti pojedinih zajednica i naroda uvijek je bilo pitanje državnih i narodnih/etničkih granica. No, do novijega doba one su se, uglavnom, ustalile bilo prirodnim, povijesnim razvojem (npr., veći dio granica u Europi), bilo nametnutim ali već na duži rok ipak prihvaćenim graničnim crtama (npr., u Africi). U načelu, postoji sveopći svjetski dogovor o nepromjenljivosti državnih granica — do daljnjega. Među onim državnim i narodnim međama koje su se svima činile najstabilnijima u razdoblju poslije drugoga svjetskog rata bile su i jugoslavenske državne i republičke odnosno pokrajinske granice unutar SFRJ; stvorene su odlukama AVNOJ-a u ratu i odlukama nadležnih jugoslavenskih vlasti poslije završetka II. svjetskog rata te na temelju vanjskopolitičkih rješenja i dogovora nakon poraza nacifašističke koalicije. Tako se u prvih tridesetak godina veoma rijetko čuo i to tek pokoji glas u javnosti unutar SFRJ koji je stidljivo izrazio svojevrstu sumnju u pravednost, oportunističku itd. postojećih unutrašnjih, republičkih i pokrajinskih granica SFRJ. S druge strane, npr., u hrvatskoj poslijeratnoj emigraciji bilo je glasova koji su poricali sadašnje granice Republike Hrvatske, smatrajući da one moraju ležati mnogo istočnije, u Bosni i Hercegovini, barem na rijeci Drini; toga se i danas drži Hrvatska stranka prava u Republici Hrvatskoj. S druge strane, srbijanska emigracija zahtijevala je granice Velike Srbije, pa i duboko na teritoriju Hrvatske. Međutim, unatrag nekoliko godina sve češće, a pogotovo sada, u vrijeme intenzivne oružane agresije na Republiku Hrvatsku, u Srbiji i Crnoj Gori govori se o tome da su te granice zapravo bile administrativnog karaktera, samo privremene, dakle, ucrtane u zemljopisne karte odoka ili, pak, hirom/voljom samo jedne, i to autokratske osobe — Josipa Broza Tita, ili — povremeno se čuje — i Edvarda Kardelja; u vezi s time, ističe se da su njih dvojica postupali tako jer je prvi bio Hrvat a drugi Slovenac, dakle, bili su pristrani, i to u korist Hrvatske odnosno Slovenije. Od tih usmenih i pisanih razmišljanja i htijenja, međutim, krenulo se i u aktivno razaranje unutrašnjih graničnih meda, a to je praktično započeto srbijanskim ukidanjem vojvodanske i kosovske pokrajinske autonomije; akcija je dalje eskalirala »pobunom« di-

jela Srba u Hrvatskoj odnosno srbijanskim i crnogorskim osvajanjem dijelova Republike Hrvatske, uz pomoć sada već bivše Jugoslavenske narodne armije, pa i s očitom namjerom da ih Srbija i Crna Gora i zadrže, dakle, da izmijene dosadašnje unutrašnje granice Jugoslavije u raspadanju. Javno se već ističu pozivanja za teritorijima Hrvatske i izvan ranije proklamirane linije koja je na kvarnersko primorje izbijala kod Karlobaga: sada se u samoj Skupštini Srbije ističe da Srbiji pripada i Rijeka.

U vezi s tim međama i sada se mnogo govori i piše na istoku SFRJ u raspadanju, u Hrvatskoj i Sloveniji znatno manje, ali i ondje i ovdje najčešće nestručno i neznanstveno, pa čak i s nepoznavanjem faktografije, osnovnih povijesnih činjenica o tome sada, očito je, sve važnijem pitanju. Naime, ako bismo pokušali apstrahirati političke i politikantske namjere onih koji po-težu to pitanje, pa je sasvim svejedno kakvo je zapravo činjenično stanje, dio krivnje za nestručne odjeke u javnosti ipak leži i na znanstvenicima i stručnim radnicima jer se nikad nisu detaljnije pozabavili i tim problemom. Možemo ih, doduše, donekle opravdati i tako da do sada to pitanje unutrašnjih granica uopće nije postavljeno u nas kao neki historiografski problem, pa se smatralo da ima mnogo prećih tema iz hrvatske povijesti koje je trebalo prije obraditi ili koje su se iz raznih razloga — nametale. No, situacija se ubrzano mijenja; sudeći i po sudjelovanju u emisijama Hrvatske televizije, u najnovije se vrijeme — među prvima — oko granica detaljnije u istraživa-njima angažirao akademik prof. dr. Ljubo Boban, a osnovana je i jedna hrvatska republička komisija znanstvenika i stručnjaka koja prikuplja i raz-matra materijale. U međuvremenu, čuli smo da se već odavno granicama kao stručno-znanstvenim problemom bavi grupa stručnjaka u Srbiji (među-tim, objavljivanje njihovih prvobitnih rezultata istraživanja pretječe oružano zaposjedanje dijelova Hrvatske, pa je i to možda razlogom što još uvijek nisu objavljeni u Beogradu!). I u susjednoj su se Sloveniji u dnevnoj štampi pojavili neki napisi koji govore o tome da neki dijelovi Hrvatske pripadaju Sloveniji. No, ovdje se sada javio i prvi zaista stručan glas općenito, i to tekst akademika prof. dr. Boge Grafenauera.

Taj ljubljanski sveučilišni profesor u miru, uglavnom stručnjak za stariju povijest, ulazi u red najistaknutijih slovenskih historičara uopće, koji je do sada dao niz veoma značajnih povijesnih priloga iz slovenske povijesti, a povremeno je ulazio i u hrvatsku prošlost. Sada je u »Glasniku« Slovenske matice, XIV, 1—2, Ljubljana 1991., str. 4—10, objavio članak pod veoma aktualnim i atraktivnim naslovom: »Jugoslavanske medrepubliške in zunanje meje: 'administrativne' ali zgodovinsko zrasle?« Tekst nema bilježaka, odnosno nedostaje znanstveni aparat; priložena mu je jedna karta jugoslavenskih ze-malja, koja slikovno govori o granicama u vremenskom rasponu od srednjega vijeka do najnovijega doba. Taj se članak sastoji od maloga uvoda i osam također sažetih odjeljaka; nema uobičajenoga zaključka, jer je autor vjero-jatno smatrao da sažetak jasno izvire iz ukupnosti sadržaja toga članka, i da je jasno što je htio reći, odnosno — kakav je odgovor postavljen već u naslovu članka.

U tom tekstu prof. Grafenauer se oštro opredjeljuje: ima unutrašnjojugosla-venskih granica koje su zaista administrativnog karaktera, a takve su gra-nične crte sve češće kako se sa zapada ide prema istoku. S druge strane, one

na zapadu uglavnom su veoma stare te visokovrijedne stoljetne granice. Tako izričito kaže da su granice između Srbije i Crne Gore administrativna značenja, a granice između Hrvatske i Slovenije, nasuprot tome, visoke, ponavljamo, višestoljetne vrijednosti. Unutrašnje administrativne granice u istočnim krajevima dojučerašnje Jugoslavije uglavnom su iz našega stoljeća, manje su vrijedne, rezultat su nasilnih osvajanja, odnosno, poznate imperijalne velikosrpske Pašičeve politike. Grafenaver kaže: »Meje, ki so zgodovinsko dozorele bodisi kot državne ali kot deželne in so se obdržale nekaj stoletij ali celo tisočletje, ne morejo veljati le za 'administrativne', zlasti če so bile ob svojem nastanku utemeljene z etničnimi strukturami in so torej tudi meje med strukturno različnimi narodnostnimi prostori. Prav v teh pogledih so meje v vzhodnih delih bivstveno manj utemeljene in bivstveno manj zgodovinsko dozorele. V tem prostoru (srbskem in makedonskem) gre le za mlade meje 19. in 20. stoletja, ki imajo za oporišče predvsem rezultate moči, vojaških zmag in nacionalističnih 'miniimperijalističnih' konceptov 19. stoletja. Nastale so le glede na 'lastni narod' (v njegovih zelo različnih interpretacijah in brez upoštevanja ljudi, med katere so se njegovi drobci v preteklosti naselili)« (str. 9). Uz to, pitanje »nauka« o »administrativnim« granicama među jugoslavenskim republikama u Srbiji je — kako je ondje ubičajeno — već ionako ušlo u apstraktne vode, u ubičajen srpski folklor — u političku mitologiju, poput, npr., tvrdnji — uspoređuje Grafenauer — s pretjeranim brojkama o srpskim žrtvama u I. i II. svjetskom ratu. Inače, po Grafenaueru, vrijednost neke granice ocjenjuje se ovako: »To vprašanje moremo namreč presojeti le po starosti (= zgodovinski dozorelosti) teh meja, poleg tega pa seveda po njihovi 'višini' (stara in ustaljena državna ali deželna meja; utemeljitev meja z etničnimi strukturami in geografsko-prometnim nužnostmi, ki jih za široki prostor ni mogoče spremeniti itd.)« (str. 4).

Dr. Bogo Grafenauer kratko ali pedantno opisuje dosadašnje unutrašnje jugoslavenske granice, ukazuje i na to kako su i kada nastajale, pa utvrđuje — opisujući detaljno tok međa — da je granica Republike Slovenije »proti jugozahodu (notranja meja v Jugoslaviji) najstarejša in najviša meja v Jugoslaviji«, osim dva manja izuzetka. Slične je visoke vrijednosti i hrvatska granica u području Dubrovnika, koja se oblikovala već u periodu između 1272. i 1418. godine, pa međa u Sloveniji; iako je granica Hrvatske prema Bosni nešto mlađa, autor je ipak ocjenjuje takvom ocjenom prema kojoj ima visoki rang državnih granica. Tek u dva slučaja hrvatske granice ulaze u najmlađe razdoblje — u poslijeratno (1945.), a tiču se onih na istoku, u Baranji i Srijemu (kod Iloka). Međutim, glavni akter rađanja te baranjske i srijemske međe — predsjednik specijalne jugoslavenske međurepubličke komisije Milovan Đilas, ističe Grafenauer, i danas (1991. godine) smatra da su tada bile potegnute na pravedan, etnički način jer tu u većini žive Hrvati. No, kako je već ranije citirano, što se više ide prema istoku, situacija je upravo obratna od one na zapadu — osim za područje u Srbiji između Drine i Kladova, na sjeveru, jer je tu bila od 1739. god. granica između ugarskog kraljevstva i turskoga carstva; sve su ostale granice nastale u novije doba, u 19. i 20. stoljeću. Grafenauer daje i obrazloženje tih graničnih stanja.

Autor, naravno, nije mogao a nije ni htio izbjeći aktualizaciju teme (jer se upravo zbog aktualnih prilika i prihvatio pera), pa govori i o sadašnjim

posizanjima za teritorijima drugih jugoslavenskih zemalja, i to naročito u posljednjim godinama. Tako citira i riječi Slobodana Miloševića još iz 1988. godine: »Srbija, kao što je poznato, nema pretenzija na teritorije drugih republika, ali ima pretenzija na teritoriju svoje Republike.« Te su riječi vodećega srbijanskoga političara, na prvi pogled, zaista sasvim jasnoga i nedvosmislenog sadržaja; bile su, uz to, slabo i primijećene, uostalom, kao i mnoge druge Miloševićeve izreke. Ali, sada proizlazi da su — kao i mnoge druge — zapravo vrlo smislene. Naime, nekima od njih tek se u ovome ratu uočava pravo značenje, i činjenica da su zapravo izgovorene namjerno smišljeno, na dugi, strateški tok. Tako se tek sada jasno vidi što je zapravo Milošević obuhvaćao pojmom »teritorij svoje Republike«! Naravno, Milošević se, uglavnom, samo oslanja na rezultate djelovanja niza proteklih naraštaja srbijanskih političara, koji su projektirali i, potom, realizirali granice Srbije — po oštroj ocjeni akademika Grafenauera — ovako: »Vse te meje so torej mlade in zgodovinsko nedozorele, nastajale in spreminjale so se z različnimi vojnami in nasiljem, z metodami preteklega sveta, ki ga žal zlasti srbska stran v naših sporih publicistično, ideološko in po vodilnih politikih še vedno kot odločilni kriterij našega, povsem drugačnega časa« (str. 10).

Najnoviji prilog prof. dr. Boge Grafenauera u »Glasniku« Slovenske matice svojim sadržajem jasno upozorava na konstantu vanjskih i unutrašnjih međa jugoslavenskih zemalja i naroda, koje su nastale već i u ranom srednjem vijeku, a neke se od njih gotovo do danas nisu ni izmijenile; to je historijska i aktualna politička vrijednost koja se u nas, nehotice ili namjerno, zaboravlja. Naravno, pojedini dijelovi ovoga članka slovenskog znanstvenika nisu i savršeno, doradeno povijesno štivo, kakvo smo, inače, navikli očekivati od prof. Grafenauera i kakva su brojna njegova djela; očito je, naime, prema nekim recima, a i nekim neusklađenim odlomcima, da je članak pisan relativno na brzinu, te pod znatnim opterećenjem aktualnih političkih neprilika i ratne tragedije u zemljama SFRJ u raspadanju, bez sumnje i u vezi s nedavnom ratnom situacijom u Sloveniji, pa sada s još gorom tragedijom Hrvatske. Usprkos tome, rad dr. B. Grafenauera sadržajan je materijal, te omogućuje prijem prve, neposredne, upravo sada toliko potrebne informacije; ali, istodobno, daje i široku, poticajnu mogućnost i ozbiljnom istraživaču za daljnja njegova razmišljanja i produbljenja, dodatna istraživanja. U skladu s time, nadajmo se da će i hrvatski povjesnici, koji se time sada intenzivno bave, u što skorije vrijeme dati slične, ako ne i opsežnije rezultate svojih istraživanja i proučavanja neobjavljenih vrela te relevantne literature i objavljenih izvora. Jer, ona su već sada više nego nužna, a to se, uz ostalo, vidi i iz spomenutih izlaganja na Hrvatskoj televiziji prof. Ljube Bobana, koji je objasnio i istakao niz do sada olako prihvaćenih tvrdnji i o pojedinim novim, dakle, po akademiku Grafenaueru vrijednim graničnim crtama, a koje uopće nisu utemeljene na podacima u službeno objavljenim dokumentima, već — očito je — na bazi više nego čudnih rekla-kazala vijesti. A podaci u arhivskoj građi svojom suhoparnom faktografijom veoma jasno razbijaju svaki mit, kao što to čini i Bogo Grafenauer tim svojim člankom, te bitno pomažu i u razrješavanju niza nedoumica, naravno, ako ima dostatne političke volje u ovakvim i sličnim slučajevima.

Petar Strčić